

Grażyna Bezkowska

Znaczenie estetyki krajobrazu w określaniu walorów turystycznych

---

W kontakcie ze środowiskiem przyrodniczym podstawowym zmysłem jest wzrok. W wielu przypadkach jest to jedyny zaangażowany zmysł, np. przy oglądaniu krajobrazu z okien pojazdu. Każdy krajobraz ma tzw. ładunek informacyjny, czyli zdolność dostarczenia postrzegającemu odpowiedniej ilości informacji. Ilość tych informacji, jakość ich odbioru, a także potrzeby postrzegającego i całokształt jego cech podmiotowych decydują o atrakcyjności wizualnej krajobrazu. Atrakcyjność wizualną krajobrazu (określaną również jako estetyka krajobrazu) należy traktować jako ważny walor środowiska, zwłaszcza dla turystyki i rekreacji. Celem tego artykułu jest ukazanie oceny estetycznych walorów krajobrazów Polski Środkowej i roli tych walorów w wyborze miejsc wypoczynku na podstawie badań ankietowych.

Zdaniem K. Wojciechowskiego (1993) pod pojęciem atrakcyjności wizualnej należy rozumieć „zdolność środowiska do dostarczania postrzegającemu pożądanых wrażeń i informacji”. W ocenie walorów środowiska przyrodniczego dla turystyki i rekreacji najczęściej posługujemy się konkretnymi cechami komponentów. Chętnie korzystamy z cech mierzalnych, jak np. deniwelacje, lesistość, jeziorność. Z doświadczenia wiemy, że poszczególne komponenty nie mają takiego samego znaczenia. Podejmowane są próby zwiększania lub zmniejszania oceny w zależności od specyficznych cech lokalnych konkretnego komponentu (Bezkowska 2003a, b). Rządziej staramy się jako walor traktować estetykę krajobrazu, jego kompozycję, doznania emocjonalne, jakie wywołuje w turyście.

Zrozumiałe jest, że na odbiór informacji z krajobrazu będą wpływały cechy osobnicze: płeć, wiek, jakość zmysłów, stan psychiczny, samopoczucie, oraz cechy ukształtowane w procesach wychowania i kształce-

nia: wiedza, doświadczenie, kultura. Na te czynniki percepcji krajobrazu zwracają uwagę wszyscy badacze. Krajobraz wizualny zawsze wzbudza w odbiorcy emocje i dlatego tak trudno jest rozwiązać ten problem w pełni obiektywnie.

Za słuszny należy uznać pogląd, że środowisko odbieramy wszystkimi zmysłami, wzbogacając je jednocześnie naszymi doświadczeniami (Bartkowski 1983, Kowalczyk 1992). Nic więc dziwnego, że coraz większe grono badaczy traktuje krajobraz jako rzeczywistość geograficzno-psychologiczną, a w jego badaniu stosuje się metody z obu tych dyscyplin naukowych. Ich podstawowym celem jest ukazanie subiektywnego odbioru środowiska pod kątem zaspokajania potrzeb turystyczno-rekreacyjnych społeczeństwa. Ukazanie subiektywnych preferencji pozwala na uchwycenie prawidłowości i potraktowanie np. fizjonomii krajobrazu jako waloru turystyczno-rekreacyjnego.

W latach 50. i 60. XX w. powstała geografia percepcji, której głównym przedmiotem badań było postrzeganie środowiska geograficznego przez człowieka. Szybko wytworzyły się w niej dwa nurty – behawioralny (inspiracja działań człowieka procesami poznawczymi w interakcyjnym układzie człowiek – środowisko) i humanistyczny (umysł, świadomość i wartości jako podstawa związków z krajobrazem przez różnorodne doznania). Oba są rozwijane w dyscyplinie integracyjnej, jaką jest percepcja środowiska łącząca psychologię, socjologię i nauki przyrodnicze.

Prowadzone badania (m.in. J. Wyrzykowskiego 1986) pozwoliły na ustalenie kryteriów oceny przydatności krajobrazów dla rekreacji na podstawie wiedzy medycznej, geograficznej oraz z zakresu fizjologii sportu i rekreacji. Pominęto tu jednak preferencje, upodobania i potrzeby turystów i rekreantów. Oczywiście jest, że zarówno potrzeby, jak i upodobania są bardzo indywidualne, lecz nie przekreśla to możliwości ustalenia typów krajobrazów preferowanych przez większość społeczeństwa. Estetyka otoczenia odgrywa ogromną rolę we wszelkich przejawach aktywności fizycznej i psychicznej człowieka, a szczególnie w rekreacji. Coraz częściej zwraca się uwagę na walory wizualne przy lokalizacji ośrodków wypoczynkowych, punktów widokowych czy tras turystycznych (Pietrzak 1998, Styperek 2002). Szerokie uwzględnienie tego aspektu ogranicza brak szczegółowych badań nad potrzebami, odczuciami i preferencjami odpoczywających.

Walory wizualne krajobrazów ocenia się głównie pod kątem wrażeń estetycznych wywoływanych u turystów i rekreantów przy zmysłowym odbiorze krajobrazu. Podstawowym źródłem informacji jest tu postrzeganie zmysłowe. Głównym zmysłem w tym przypadku jest wzrok,

zmysł, który ma dla człowieka największe znaczenie. W kontakcie z przyrodą człowiek odbiera krajobraz wieloma zmysłami, dla takiego krajobrazu A. Kowalczyk (1992) stosuje określenie „multisensoryczny”. W takim ujęciu składniki krajobrazu (ukształtowanie powierzchni terenu, składniki klimatu, roślinność, woda, dźwięki, wyniki działalności człowieka) są identyfikowane jako bodźce.

Najważniejszym problemem w badaniach estetyki i atrakcyjności wizualnej krajobrazu jest ich zobiektywizowanie. Obiektywizacja wymaga stosowania różnych metod badawczych zaczerpniętych z poszczególnych dyscyplin. Najczęściej stosowane są badania ankietowe dostarczające materiałów do analiz statystycznych i ujęć typowo geograficznych. Tworzone są mapy mentalne (Staszczuk 1990), mapy krajobrazów wizualnych (Pietrzak 1998) czy mapy krajobrazów multisensorycznych (Kowalczyk 1992). W badaniach wykorzystuje się fotografie jako materiał do określania preferencji wizualnych (Pietrzak 1998), obserwacje terenowe respondentów (Styperek 2002), jak również same ankiety (Kowalczyk 1992, Pietrzak 1998).

Wykorzystanie fotografii przedstawiających różne typy krajobrazów wymaga bardzo ostrożnej interpretacji. Każda fotografia ma zapisany indywidualny sposób patrzenia osoby fotografującej. Kompozycja zdjęcia zawsze będzie nadawała mu subiektywne ujęcie rzeczywistości. Dlatego przy zastosowaniu fotografii szczególnie ważny jest odpowiedni dobór materiałów, maksymalnie niwelujący indywidualne cechy osób (osoby) fotografującej.

Precyzyjne skompletowanie zestawu fotografii, ukazujących różne typy krajobrazów wizualnych, wcale nie jest sprawą łatwą. Właściwie brak jest uniwersalnej metody określania typów czy rodzajów takich krajobrazów. Klasyfikacja zastosowana przez M. Pietrzaka (1998), oparta na wzorach niemieckich, nie jest rozłączna i ma zmienne kryteria, co może wpływać na interpretację wyników uzyskanych z badań ankietowych wykorzystujących fotografie.

W architekturze krajobrazu kryterium klasyfikującym jest przede wszystkim geneza krajobrazu, zwraca się również uwagę na formę i przestrzenny układ elementów. Jak zauważa J. Bogdanowski i in. (1981):

Krajobraz poznajemy poprzez rozeznanie jego „wnętrz”. Wnętrzem jest całe fizjonomiczne otoczenie miejsca, z którego oglądamy krajobraz [...]. W każdym wnętrzu wydzielić można cztery główne tworzące go elementy:

- „płaszczyznę” poziomą, stanowiącą niejako podłogę wnętrza,
- „ściany” wydzielające wnętrza z otoczenia i odcinające go od wnętrza sąsiednich,

- „sklepienie” zamykające wnętrze od góry,
- „elementy wolno stojące” umieszczone we wnętrzu [...].

Elementy te w specyficzny sposób oddziałują na krajobraz, dając wrażenie jego zamknięcia lub otwarcia, chaosu lub ładu.

Ściany w krajobrazach naturalnych tworzą zwykle szpalery drzew, ściana lasu, stok doliny, łańcuch górski itp. Przy wnętrzach krajobrazowych konkretnych są one jednoznacznie zarysowane, natomiast przy wnętrzach krajobrazowych subiektywnych odbierane są subiektywnie, jak gdyby tworzone sztucznie, co często występuje na fotografiach.

Rola walorów wizualnych krajobrazów (estetyki krajobrazu) w znacznym stopniu będzie zależała od potrzeb, dla których są one określane, ale szczególne znaczenie mają one w różnych formach turystyki i rekreacji. Za uniwersalnie atrakcyjne są uważane krajobrazy o czystej, harmonijnej kompozycji. W turystyce kwalifikowanej czy specjalistycznych formach rekreacji w mniejszym stopniu zwraca się uwagę na atrakcyjność wizualną krajobrazu, a bardziej na cechy umożliwiające ich realizację. W turystyce wypoczynkowej natomiast wizualna cecha krajobrazu ma ogromne znaczenie.

Zdaniem K. Wojciechowskiego (1993) atrakcyjność wizualna w rekreacji wypoczynkowej istotna jest na tyle, aby dawała odczucia przebywania w zdrowym, nieskażonym środowisku. Dla osób z miast oraz z obszarów silnie zurbanizowanych i uprzemysłowionych takie skojarzenia wiążą się z naturalnością krajobrazu. Wydaje się, że takie podejście jest zbyt uproszczeniem. Osoba wypoczywająca, może podświadomie, szuka krajobrazów, które dostarczają przeżyć umożliwiających szybką regenerację fizyczną i psychiczną.

W procesie doskonalenia metod badania wizualnych walorów krajobrazu powstały liczne teorie, w których zwracano szczególną uwagę na zależności pomiędzy człowiekiem a jego środowiskiem. Zdaniem A. Richlinga i J. Solona (1994) na uwagę zasługuje teoria „Gestalt”. W tej postaciowej teorii percepcji zwraca się uwagę przede wszystkim na takie cechy, jak: zróżnicowanie – prostota, chaos – harmonia, unikatowość – pospolitość, kontrastowość – niewyrazistość. Ponieważ podstawowym pojęciem jest tu forma (postać), to odbiór indywidualny będzie zależał od wielkości obszaru, bliskości, otwarcia czy zamknięcia krajobrazu itp. Każdy obserwator będzie intuicyjnie dokonywał podziału formy na mniejsze części o prostszej strukturze. Poznanie wydzielonych części powinno doprowadzić do ich zdefiniowania i zakończyć się ich połączeniem w jeden całościowy system.

Zastosowanie teorii „Gestalt” opiera się na zasadach stosowanych w psychologii (Antrop 1982), mianowicie wykorzystuje się:

- zasadę percepcji zintegrowanej (widoki odbierane są jako całość),
- zasadę kompletności widoku (nawet przy odbiorze części można rozpoznać dany obiekt),
- zasadę sąsiedztwa (formy o podobnych kształtach łatwiej różnicować, gdy sąsiadują ze sobą),
- zasadę podobieństwa (na mniejsze części dzieli się w pierwszej kolejności te formy, które mają podobne kształty i rozmiary),
- zasadę prymitywnych kształtów (kontury o zróżnicowanych kształtach sprowadza się do jednego lub kilku kształtów prostych),
- zasadę odwracalnej perspektywy (analiza wszystkich planów krajobrazu).

W tym opracowaniu ocenę wizualnych walorów polskich krajobrazów przeprowadzono na podstawie fotografii i ankiet. Badanie ankietowe objęło 117 respondentów. Byli to studenci II roku geografii turystyki studiów dziennych i zaocznych. Wybraną próbę charakteryzowały: jednakowe wykształcenie i podobne zainteresowania, a także zbliżony wiek (21–25 lat). Wśród respondentów przeważały kobiety (64%), znaczny odsetek (81%) to mieszkańcy miast, a nieco ponad połowa (54%) pochodziła z rodzin inteligenckich. Wszyscy wakacje czy urlopy spędzali poza miejscem zamieszkania, najczęściej na terenie Polski, natomiast większość nie poświęcała weekendów na odpoczynek poza miejscem zamieszkania i rzadko w tym czasie miała kontakt z przyrodą. Zatem większość respondentów miała silny kontakt z naturą latem lub zimą i trwał on zwykle dłużej niż tydzień.

Respondenci odpowiadali na pytania po zapoznaniu się z krajobrazami przedstawionymi na fotografiach. Przedstawiały one krajobrazy przyrodnicze z obszaru Polski, w większości z województwa łódzkiego. Stopień antropizacji tych krajobrazów był zróżnicowany. Niewielki w niektórych krajobrazach leśnych, większy w krajobrazach pól uprawnych, natomiast nie przedstawiały one obszarów uprzemysłowionych i zabudowanych. Ankietowani określali estetykę krajobrazów, jak również jej rolę jako waloru przy wyborze miejsca odpoczynku. Wyniki tych badań omówiono w dalszej części artykułu.

We wszystkich badaniach relacji między człowiekiem a środowiskiem zakładamy, że współczesny człowiek szuka kontaktów z przyrodą, bowiem w tych sytuacjach odświeża się, odpoczywa, nabiera sił psychicznych i fizycznych (Kowalczyk 1992). Zmienność krajobrazów przyrodniczych Polski jest bardzo duża. Wynika ona nie tylko ze różni-

cowania czysto przyrodniczego, ale również ze zmian wprowadzonych przez człowieka. Wybór krajobrazu odpowiedniego do zaspokojenia potrzeb rekreacyjnych jest sprawą indywidualną. Nie uniemożliwia to jednak ustalenia takich krajobrazów, które zaspokajają potrzeby większości odpoczywających. Badania preferencji umożliwiają typowanie krajobrazów przyrodniczych, w których wizualne walory turystyczno-rekreacyjne będą uwzględniane w takim stopniu, jak inne cechy przyrodnicze.

W polskiej literaturze geograficznej tę problematykę najszerszej po- traktowano w pracy A. Kowalczyk (1992). Próbę ocen wizualnych krajo- brazu podjęli również i inni badacze, m.in. M. Pietrzak (1998) i J. Sty- perek (2002). We wszystkich pracach stosowano ankiety wypełniane na podstawie własnych doświadczeń, zdjęć lub obserwacji terenowych.

Jedną z najistotniejszych cech krajobrazów wizualnych jest rozmiesz- czenie elementów we wnętrzu krajobrazowym. Zapelnienie całego wną- trza elementami powoduje efekt zamknięcia krajobrazu, a jego per- cepcja, zdaniem A. Krzymowskiej-Kostrowickiej (1997) może odbywać się jedynie w skali intymnej. W takim przypadku ogromne znaczenie dla odbiorcy mają barwy, kształty, światło. W ocenie wnętrza krajobrazowych z elementami oddalonymi (krajobrazy otwarte lub częściowo zamknięte) ważną rolę odgrywa sposób rozmieszczenia elementów – uporzą- dkowanie czy chaos oraz oświetlenie krajobrazu – dużo światła daje w efekcie widok świetlisty, jasny, mało światła daje efekt szarości, zacierania się barw.

W każdym krajobrazie można wyróżnić trzy plany:

1. Plan pierwszy, bliski (według A. Krzymowskiej-Kostrowickiej intym- ny) w naturze daje możliwość percepcji multisensorycznej, natomiast na fotografiach przyciąga uwagę szczegółami. Zwykle elementy pierwszego planu zasłaniają całkowicie lub częściowo głębię krajobrazu i zmuszają do skupienia uwagi na szczegółach.

2. Plan drugi, średni skupia uwagę na formie, na rozłożeniu ele- mentów wnętrza, częściowo zasłania głębię krajobrazów pozostawiając odsłonięty plan pierwszy; ogranicza percepcję zmysłową, obserwator ma możliwość postrzegania wnętrza krajobrazu, a jego uwagę zwraca ład (porządek) lub chaos odzwierciedlające sposób ułożenia elementów drugiego planu i pierwszego planu.

3. Plan trzeci tworzą elementy umieszczone w znacznej odległości od obserwatora, na horyzoncie. Niezależnie od tego czy krajobraz jest wi- dziany w naturze czy na fotografii podstawowym zmysłem jest tu wzrok. Obserwator rejestruje zarysy form elementów znajdujących się na hory- zonczie. W odbiorze takiego krajobrazu duże znaczenie ma światło,

ukształtowanie płaszczyzny poziomej i jej pokrycie, istnienie lub brak ścian.

Zwykle wyróżniamy trzy podstawowe typy krajobrazów wizualnych – zamknięty, częściowo otwarty i otwarty (Pietrzak 1998). Liczba widzianych planów informuje o możliwości obserwacji głębi wnętrza krajobrazowego. K. Wojciechowski (1986) wyróżnia w krajobrazach dwa plany – tło, czyli strefę dalekiego widoku oraz strefę bliską obserwatora. Zdaniem cytowanego autora podstawowe różnice w odbiorze tych stref związane są możliwością widzenia plastycznego (możliwe tylko w strefie bliskiej) i ilością zmysłów, które są zaangażowane w percepcji krajobrazu.

W niektórych pracach określa się konkretne odległości dla poszczególnych planów (Arnot i Grant za: Richling, Solon 1994). Autorzy ci uważają, że przestrzeń jest zamknięta, gdy odległość widoku wynosi 2–200 m, lokalna przy odległości od 200 m do 3 km, a panoramiczna przy odległości powyżej 3 km. Przy klasyfikacji krajobrazów wizualnych zwraca się również uwagę na rozległość widoku (otwartość widoku), która zależy od występowania w krajobrazie różnego rodzaju przeszkód – drzew, lasu, zabudowy, form wypukłych. To kryterium nawiązuje do stosowanych w architekturze krajobrazu pojęć krajobrazu konkretnego i subiektywnego.

W badaniach wykorzystanych w niniejszym opracowaniu każdy z respondentów wypełniał ankietę na podstawie zestawu 14 zdjęć. Zdjęcia zostały dobrane w taki sposób, że przedstawiały różne typy krajobrazów wizualnych najczęściej spotykane na obszarze łódzkim, takie, z którymi ankietowani mogli zetknąć się w naturze. Znalazły się tu krajobrazy naturalne i seminaturalne, otwarte i zamknięte, jasne, rozświetlone słońcem oraz szare jak w dzień pochmurny. Ich dokładniejszą charakterystykę przedstawia tabela 1.

Typy krajobrazów wizualnych utworzono przyjmując kryteria rodzajów wnętrza krajobrazowego (Bogdanowski i in. 1981) – subiektywne lub konkretne, liczby planów – otwarty, częściowo zamknięty, zamknięty oraz cech elementów umieszczonych w danym wnętrzu. W większości przypadków na zdjęciach przedstawiono krajobrazy subiektywne, bez konkretnie zaznaczonych ścian. Dobrano również niektóre zdjęcia parami. Przedstawiają one taki sam typ krajobrazu wizualnego różniący się ilością światła (1b-1c; 1g-1h; 2a-2b; 2c-2d). Krajobrazy zamknięte to krajobrazy wnętrza lasu sosnowego lub mieszanego, w przypadku krajobrazów uporządkowanych jest to las sadzony z wyraźnie zaznaczonymi rzędami drzew, natomiast chaotyczny układ wnętrza lasów

jest charakterystyczny dla fragmentów powstałych bez ingerencji człowieka.

Krajobrazy na zdjęciach użytych do badań podzielono dwustopniowo. W pierwszym rzędzie rozpatrzono liczbę planów (krajobraz otwarty, częściowo zamknięty, zamknięty), a następnie wprowadzono kryterium związane z wypełnieniem krajobrazu (Tab. 1, Rys. 1).

Tabela 1. Typy krajobrazów wizualnych

Tab. 1. Types of visual landscapes

	Typ krajobrazu Type of landscape	Oznaczenie Symbol
Krajobraz otwarty lub częściowo zamknięty Open or semi-closed landscape	naturalny z barwnym pierwszym planem natural with colourful foreground	1a
	naturalny uporządkowany jasny natural, orderly, bright	1b
	naturalny uporządkowany szary natural, orderly, grey	1c
	seminaturalny uporządkowany semi-natural, orderly	1d
	naturalny chaotyczny natural, chaotic	1e
	konkretny uporządkowany concrete, orderly	1f
	naturalny z wodą jasny natural with water, bright	1g
	naturalny z wodą szary natural with water, grey	1h
	z zabudowanym horyzontem with built-up horizon	1i
	zdeastowany devastated	1k
	Krajobraz zamknięty Closed landscape	naturalny chaotyczny jasny natural, chaotic, bright
naturalny chaotyczny szary natural, chaotic, grey		2b
naturalny uporządkowany jasny natural, orderly, bright		2c
naturalny uporządkowany szary natural, orderly, grey		2d

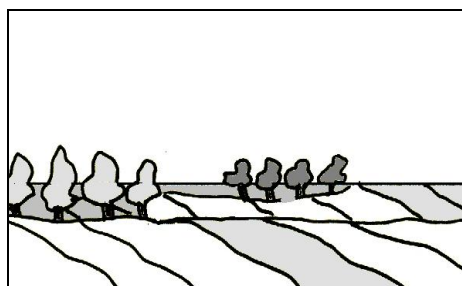
Źródło: Opracowanie własne.

Source: Author's own elaboration.

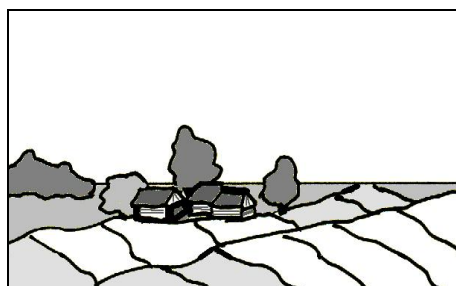
Krajobraz naturalny otwarty lub częściowo zamknięty

Landscape: natural, open or semi-closed:

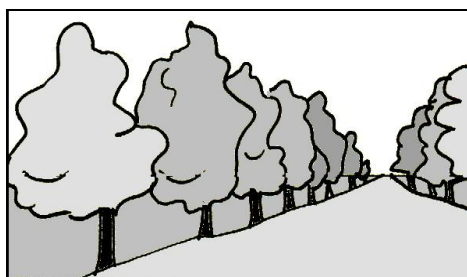
1b/1c uporządkowany

1b/1c orderly

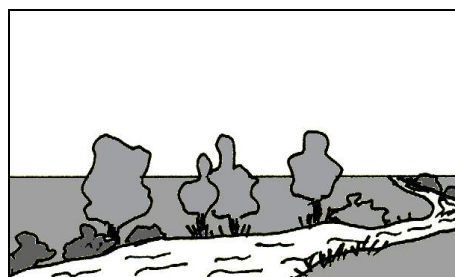
1d seminaturalny uporządkowany

1d semi-natural, orderly

1f konkretny uporządkowany

1f concrete, orderly

1g/1h z wodą

1g/1h with water

Krajobraz naturalny zamknięty

Landscape: natural, closed:

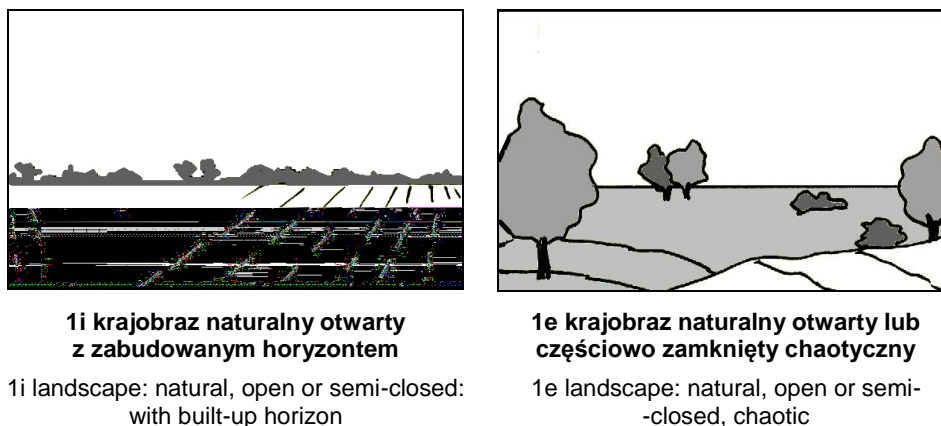
2a/2b chaotyczny

2a/2b chaotic

2c/2d uporządkowany

2c/2d orderly

Rys. 1. Schematy wybranych typów krajobrazów wizualnych
Fig. 1. Schematic representation of selected types of landscapes

W ankiecie pytano respondentów przede wszystkim o ich indywidualne odczucia, które należało określić w kilku kategoriach, zawsze podając krótką argumentację. Zatem chodziło o wyznaczenie krajobrazu najładniejszego i najbrzydszego, wytypowanie krajobrazów o oddziaływaniu uspokajającym, najbardziej irytującym i zdecydowanie obojętnym. W podsumowaniu ankiety respondent miał wytypować krajobraz, w którego otoczeniu chciałby przebywać w czasie urlopu lub wakacji.

Wyniki kwalifikacji krajobrazów według kryteriów „ładny”, „brzydki” i „obojętny” (nie wzbudza konkretnych odczuć) przedstawiają tabele 2–4.

Najczęściej jako „ładny” wskazywali ankietowani krajobraz z barwnym pierwszym planem (1a). Ten typ krajobrazu otwartego lub częściowo zamkniętego przedstawiały zdjęcia kwiatnych łąk. Na ten typ wizualnego krajobrazu wskazało 24,3% respondentów. W argumentacji oprócz bardzo ogólnych stwierdzeń typu: „duża przestrzeń, piękny widok”, podawano również, że „poprawia nastrój”, „sprzyja relaksowi”, „nastraja optymistycznie”. Nic więc dziwnego, że na ten właśnie krajobraz wskazywano często jako bardzo relaksujący (27,3%) i posiadający duże walory wypoczynkowe (20,4%). A. Kowalczyk (1992) podaje, że jej respondenci w badaniach preferencji komponentów i zjawisk w krajobrazie również wskazywali na pozytywną rolę kwiatów i barw w krajobrazie oraz wysoko oceniali doznawane odczucia i piękno krajobrazów kwiatnych łąk.

Jako ładne wskazywano również krajobrazy otwarte lub częściowo zamknięte z wodą. W przypadku tego typu krajobrazu ważnym czynnikiem było oświetlenie.

Znaczenie estetyki krajobrazu w określaniu walorów turystycznych

Tabela 2. Krajobrazy wizualne kwalifikowane w kategorii „ładne”

Table 2. Visual landscapes classified as 'nice'

Typ krajobrazu Type of landscape	Odsetek odpowiedzi Percentage of answers
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z barwnym pierwszym planem (1a) Open or semi-closed, natural with colourful foreground (1a)	24,3
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z wodą jasny (1g) Open or semi-closed, natural with water, bright (1g)	20,8
Zamknięty naturalny chaotyczny jasny (2a) Closed, natural, chaotic, bright (2a)	12,1
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany jasny (1b) Open or semi-closed, natural, orderly, bright	12,0
Zamknięty naturalny uporządkowany jasny (2c) Closed, natural, orderly, bright	7,7
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z wodą szary (1h) Open or semi-closed, natural with water, grey	7,1
Otwarty lub częściowo zamknięty konkretny uporządkowany (1f) Open or semi-closed, concrete, orderly	4,2
Otwarty lub częściowo zamknięty seminaturalny uporządkowany (1d) Open or semi-closed, semi-natural, orderly	4,1
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny chaotyczny (1e) Open or semi-closed, natural, chaotic	3,0
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany szary (1c) Open or semi-closed, natural, orderly, grey	1,5
Otwarty z zabudowanym horyzontem (1i) Open with built-up horizon	1,1
Zamknięty naturalny chaotyczny szary (2b) Closed, natural, chaotic, grey	1,1
Zamknięty naturalny uporządkowany szary (2d) Closed, natural, orderly, grey	1,0
Częściowo zamknięty zdewastowany / zniszczony / (1k) Semi-closed, devastated	0,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.

Source: Author's own elaboration based on questionnaire survey.

Tabela 3. Krajobrazy wizualne kwalifikowane w kategorii „brzydkie”
 Table 3. Visual landscapes classified as ‘ugly’

Typ krajobrazu Type of landscape	Odsetek odpowiedzi Percentage of answers
Częściowo zamknięty zdewastowany / zniszczony (1k) Semi-closed, devastated	42,8
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany szary (1c) Open or semi-closed, natural, orderly, grey	19,7
Otwarty z zabudowanym horyzontem (1i) Open with built-up horizon	16,5
Zamknięty naturalny uporządkowany jasny (2c) Closed, natural, orderly, bright	0,8
Otwarty lub częściowo zamknięty seminaturalny uporządkowany (1d) Open or semi-closed, semi-natural, orderly	6,3
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z wodą szary (1h) Open or semi-closed, natural with water, grey	3,8
Zamknięty naturalny uporządkowany szary (2d) Closed, natural, orderly, grey	3,7
Otwarty lub częściowo zamknięty konkretny uporządkowany (1f) Open or semi-closed, concrete, orderly	2,8
Zamknięty naturalny chaotyczny szary (2b) Closed, natural, chaotic, grey	1,9
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny chaotyczny (1e) Open or semi-closed, natural, chaotic	1,2
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany jasny (1b) Open or semi-closed, natural, orderly, bright	0,3
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z barwnym pierwszym planem (1a) Open or semi-closed, natural with colourful foreground	0,2
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z wodą jasny (1g) Open or semi-closed, natural with water, bright	0,0
Zamknięty naturalny chaotyczny jasny (2a) Closed, natural, chaotic, bright	0,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.
 Source: Author's own elaboration based on questionnaire survey.

Tabela 4. Krajobrazy wizualne kwalifikowane w kategorii „obojętne”

Table 4. Visual landscapes classified as 'neutral'

Typ krajobrazu Type of landscape	Odsetek odpowiedzi Percentage of answers
Częściowo zamknięty zdewastowany / zniszczony / (1k) Semi-closed, devastated	18,7
Otwarty zamknięty z zabudowanym horyzontem (1i) Open with built-up horizon	16,5
Otwarty lub częściowo zamknięty seminaturalny uporządkowany (1d) Open or semi-closed, semi-natural, orderly	15,3
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z wodą szary (1h) Open or semi-closed, natural with water, grey	14,8
Zamknięty naturalny chaotyczny szary (2b) Closed, natural, chaotic, grey	14,1
Zamknięty naturalny uporządkowany szary (2d) Closed, natural, orderly, grey	13,2
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny chaotyczny (1e) Open or semi-closed, natural, chaotic	10,9
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany szary (1c) Open or semi-closed, natural, orderly, grey	9,4
Zamknięty naturalny uporządkowany jasny (2c) Closed, natural, orderly, bright	3,7
Otwarty lub częściowo zamknięty konkretny uporządkowany (1f) Open or semi-closed, concrete, orderly	2,6
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany jasny (1b) Open or semi-closed, natural, orderly, bright	0,5
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z barwnym pierwszym planem (1a) Open or semi-closed, natural with colourful foreground	0,2
Zamknięty naturalny chaotyczny jasny (2a) Closed, natural, chaotic, bright	0,1
Otwarty lub częściowo zamknięty naturalny z wodą jasny (1g) Open or semi-closed, natural with water, bright	0,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet.

Source: Author's own elaboration based on questionnaire survey.

Jasne krajobrazy z wodą (20,8%) były bardziej preferowane niż krajobrazy szare (7,1%). Podobny układ preferencji zaznaczył się przy krajobrazach zamkniętych (leśnych), gdzie krajobrazy jasne (2a i 2c) były wielokrotnie częściej wskazywane niż krajobrazy szare (2b i 2d). Ankietowani również chętniej wskazywali jako „ładne” krajobrazy otwarte lub częściowo zamknięte niż krajobrazy zamknięte, które łącznie wybrało 21,9% ankietowanych. Przy wskazaniach typów krajobrazów, w których respondenci chcieliby spędzić wakacje lub urlop krajobrazy otwarte i zamknięte uzyskały podobny wynik, odpowiednio 47,1% i 47,8%.

Typowanie krajobrazów wizualnych w kategorii „brzydkie” było zdecydowanie bardziej jednoznaczne (Tab. 3). Respondenci typowali przede wszystkim trzy rodzaje krajobrazów – 1k, 1i, 1c. Wszystkie należą do grupy krajobrazów otwartych lub częściowo zamkniętych. Te krajobrazy również wskazywano jako wzbudzające uczucia negatywne – smutek, przygnębienie. Najwięcej przypadków, bo 42,8%, dotyczyło krajobrazu częściowo zamkniętego zdewastowanego (1k). Zdjęcie przedstawiało zniszczony las w Górach Izerskich. Potwierdzenie wyboru było najczęściej argumentowane – „martwy las, mało zieleni, przygnębiające wrażenie”, „suche pnie wzbudzają nieprzyjemne uczucia”, „monotonia i strach”. Zastanawiające jest, że ten sam krajobraz przez 18,7% został uznany za obojętny, a najczęstszym argumentem było stwierdzenie – „nie wzbudza żadnych uczuć”.

Krajobraz otwarty lub częściowo zamknięty naturalny uporządkowany szary (1c) za brzydki uznało 19,7% ankietowanych. W argumentacji powtarzały się stwierdzenia „bez wyrazu”, „smutny”, „nieinteresujący”, „ponury”, „przygaszone barwy są smutne”. Podobna argumentacja była podawana przez ankietowanych, którzy wskazali na krajobraz otwarty z zabudowanym horyzontem (1i) – 16,5%. Respondenci stwierdzali, że ten typ krajobrazu jest bardzo monotony, „nie ma na czym zawiesić oka”. Powoduje on u jednych negatywne odczucie pustki, smutku, a nawet strachu, ale u innych podawane jako pozytywne, odczucia zadumy czy refleksji. A. Kowalczyk (1992) na podstawie wyników przeprowadzonych ankiet stwierdza, że „smutne dla respondentów są szczególnie dalekie horyzonty i rozległe równiny”. Ten typ krajobrazu również nie zyskał pozytywnych ocen u respondentów w badaniach M. Pietrzaka (1998).

Przedstawione na zdjęciach krajobrazy wizualne w większości przypadków nie zawierały elementów antropogenicznych, jedynie w krajobrazie 1d (otwarty lub częściowo zamknięty krajobraz seminaturalny uporządkowany) występowały zabudowania wiejskie. Ten typ krajobrazu w 6,3% przypadków ankietowani uznali za brzydki, argumentując np.

„prawie pozbawiony atrakcyjności naturalnej”, „widać elementy działalności człowieka, która psuje obraz” czy „pustka – nagie pola i domki”.

Najwięcej trudności nastroczało ankietowanym wytypowanie krajobrazu obojętnego. Nic więc dziwnego, że aż dla siedmiu typów krajobrazów wizualnych uzyskano w granicach 10–18% wskazań (Tab. 3). Wśród nich są dwa typy uznane przez innych za brzydkie, jak krajobrazy typu 1k (częściowo zamknięty zdewastowany) i 1i (otwarty z zabudowanym horyzontem). Pozostałych pięć typów (Tab. 4) to albo krajobrazy szare (1h, 2b, 2d), albo z wyraźnym wpływem człowieka (1d), albo bez uporządkowania elementów we wnętrzu krajobrazowym (1e).

W argumentacji często spotykane są następujące stwierdzenia – „zbyt powszechny”, „typowy i nudny”, „monotonny i szary, nic ciekawego”, „nijaki, nie wzbudza zainteresowania”. W ani jednym przypadku nie wskazano tego typu krajobrazów jako potencjalnych miejsc wypoczynku.

Rangowanie i ocenę wizualną krajobrazów M. Pietrzak (1998) nazywa przeżywaniem scenerii krajobrazowej. Respondenci oglądając zdjęcia odbierają potencjał informacyjny jedynie wzrokiem, ale to wystarcza do określenia ich stosunku emocjonalnego do danego typu krajobrazu. K. Wojciechowski (1993) stwierdza, że jakości estetyczne krajobrazów tworząc zespoły cech (atrybuty krajobrazu) wywołują określone odczucia – bezpieczeństwa, komfortu, urozmaicenia, harmonii, doskonałości kompozycji i unikatowości widoku. Wszystkie te cechy spełniają warunki dla prawidłowego przebiegu rekreacji wypoczynkowej. Można je znaleźć w krajobrazach uznawanych przez większość ankietowanych za „ładne”. Krajobrazy wizualne o cechach takich, jak barwność, harmonijność (uporządkowanie), jasność, zróżnicowanie wnętrza ze względu na wody powierzchniowe, wzbudzają u większości ankietowanych odczucia pozytywne, takie jak: poczucie bezpieczeństwa, spokoju, relaksu. Są one preferowane jako obszary rekreacyjne.

A. Kowalczyk (1992) wykazała, że „pomiędzy subiektywnym odczuciem piękna krajobrazu a jego atrakcyjnością do rekreacji istnieje silny związek statystyczny”. Zarówno jej prace, jak i badania autorki przeprowadzone wśród studentów geografii turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, wykazały, że jako miejsca rekreacji preferowane są obszary naturalne, z bogatą i barwną szatą roślinną, ze zbiornikami wodnymi zwłaszcza przy słonecznej pogodzie. Jako nieatrakcyjne można uznać krajobrazy otwarte, puste, zamknięte krajobrazy leśne, zwłaszcza ciemnych lasów szpilkowych, oraz krajobrazy nieuporządkowane i z wyraźnymi śladami działalności człowieka. Szczególnie niekorzystne są krajobrazy ze zniszczoną przyrodą.

Wyniki uzyskiwane niezależnie przez różnych badaczy i różnymi metodami są zbieżne. Sugeruje to możliwość wykorzystania walorów wizualnych krajobrazów przy ocenie obszaru na potrzeby turystyki i rekreacji oraz przy typowaniu terenów najlepiej nadających się do tego rodzaju działalności.

Literatura

- Antrop M., 1982, *The natural way visual image interpretation for land classification and landscapeplanning*, Act. du Symp. Inst. de la Comm., Soc. Inter. de Photogrametrie et Teledetection, vol. 1, Toulouse.
- Bartkowski 1983, *O pojęciu krajobrazu. Materiały z konferencji: „Dyskusja nad pojęciem ekologii krajobrazu”*, Poznań.
- Bezkowska G., 2003a, *Problemy oceny walorów przyrodniczych dla turystyki i rekreacji na obszarze Nizin Środkowopolskich*, Turystyka i Hotelarstwo, 4.
- Bezkowska G., 2003b, *Atrakcyjność środowiska przyrodniczego doliny Odry dla turystyki i rekreacji*, [w:] Liszewski S. (red.), *Możliwości i kierunki rozwoju turystyki w dolinie Odry*, ŁTN, Łódź.
- Bogdanowski J., Łuczyńska M., Novak Z., 1981, *Architektura krajobrazu*, PWN, Warszawa–Kraków.
- Kowalczyk A., 1992, *Badanie spostrzegania krajobrazu multisensorycznego – podstawą kształtowania obszarów rekreacyjnych*, Wyd. Uczelniane WSP, Bydgoszcz.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1997, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Pietrzak M. 1998, *Syntezy krajobrazowe, Założenia, problemy, zastosowania*, Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Richling A., Solon J., 1994, *Ekologia krajobrazu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Staszczuk J., 1990, *Las w wyobrażeniach środowiskowych wypoczywających*, [w:] *Rekreacyjne użytkowanie lasów*, Wyd. AWF, Warszawa.
- Styperek J., 2002, *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Wojciechowski K., 1986, *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, Rozprawy Habilitacyjne UMCS, nr 27, Lublin.
- Wojciechowski K., 1993, *Atrakcyjność wizualna krajobrazów jako składnik walorów rekreacyjnych*, [w:] *Ekologia krajobrazu w badaniach terytorialnych systemów rekreacyjnych*, Poznań.
- Wyrykowski J., 1986, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju turystyki urlupowej w Polsce*, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 935, Wrocław.

Significance of the esthetic quality of natural landscape as a tourist asset

Summary

In disciplines dealing with landscape researchers increasingly tend to consider landscape as a geographico-psychological reality. The flow of information coming out from the landscape to the observer generates sensations that determine the observer's reactions. The reception of information depends on personal characteristics: sex, age, sensitivity, psychological conditions, and frame of mind. Of great importance here are person's education, knowledge, experiences, and culture. Researches on perception of the geographical environment laid the basis for the perceptual geography and demonstrated the importance of landscape physiognomy as an asset for tourism and recreation.

Visual quality of landscape is assessed from the point of view of esthetic emotions felt by tourists and recreationists. The beauty of landscape is taken into consideration as a factor in valorizing the natural environment for purposes of tourism and recreation and in arranging recreational areas. Sight is the main sense responsible for landscape perception. Therefore to examine visual attractiveness of landscapes and landscape preferences researchers often use pictures as a basis of questionnaire surveys.

This paper is based on surveys conducted among 117 geography of tourism graduates. The respondents have been shown pictures representing 14 different types of visual landscapes found in central Poland. The landscape types varied as to the number of picture planes, degree of anthropization, arrangement of elements, intensity of light. The respondents were asked about their personal feelings, reactions toward particular pictures and preferred recreation environment. When asked to classify landscapes into the category 'nice' the respondents most often indicated open or semi-open landscape with colourful foreground (24.3%) or natural bright landscape with water (20.8%). Devastated landscapes, grey or with built-up horizon were most often classified as 'ugly'. These types of landscapes, according to the respondents, evoke negative feelings such as sadness and depression.

Natural landscapes with abundant and colourful vegetation and bodies of water were indicated as preferred type of recreation environment. On the other hand, open void landscapes as well as closed forest landscapes, particularly with dark coniferous forests, were considered unsuitable for recreation and tourist activities. The same refers to disordered landscapes with visible anthropogenic destruction.

Translated by Wojciech Leitloff